

УДК 336.764

П. П. Самофаловкандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"**ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

Статтю присвячено питанням розвитку біржової діяльності в Україні. Розглянуто закони, які регулюють біржову діяльність в Україні. Зазначено, що основними суб'єктами біржового ринку виступають держава, емітенти, біржові посередники, фондові біржі. Зазначено кількість бірж та проаналізовано структуру укладених угод на біржах за видами товарів (послуг).

Ключові слова: біржа, біржова діяльність, біржові угоди, фондова біржа, товарна біржа.

I. Вступ

Біржова діяльність в Україні все ще перебуває на стадії становлення. Обсяги біржової діяльності порівняно з іншими країнами є незначними. Біржова діяльність є провідною ланкою ринкової економіки та виступає складним механізмом, який чутливо реагує на всі соціально-економічні, політичні й соціопсихологічні процеси, що відбуваються в країні. Вона є індикатором ціноутворення в суспільстві. Рівень ділової активності на біржі свідчить як про економічну стабільність країни, так і про наявність фінансової та економічної кризи у світі. З огляду на це, важливим і необхідним є вдосконалення механізму адміністративно-правового регулювання відносин, що виникають у сфері біржової торгівлі, яка потребує широкого спектра знань, розуміння глибоких економіко-правових закономірностей змісту біржової діяльності.

Теоретичним і методичним аспектам біржової торгівлі присвячено праці представників західної та вітчизняної економічної думки, зокрема: О. Береславської, З. Боді, А. Грязнової, Є. Жукова, Р. Мертон, Ф. Мишкіна, В. Раровської, Б. Рубцової, О. Солодкого, П. Станьєра, В. Федосова, У. Шарпа. Проблеми біржової діяльності досліджували провідні зарубіжні вчені-економісти: В. Бансал, Дж. Віллей, Н. Кальдор, Дж. М. Кейнс, Дж. Маршалл, Г. Резго, Дж. Сорос, Дж. Хікс, О. Штілліх та ін. У їхніх працях закладено фундаментальні основи сутності біржової торгівлі. В Україні питання становлення та розвитку біржового ринку розглядали такі вчені, як: В. Горьовий, Б. Губський, Б. Дмитрук, Р. Дудяк, О. Лактіонов, Г. Міщук, О. Мограб, М. Солодкий, О. Сохацька, Г. Шевченко та ін.

Економічні питання біржових відносин досліджували такі вітчизняні вчені: А. Акмаєв, С. Бугіль, В. Галанов, А. Грязнова, Р. Дудяк, В. Кещян, Л. Костирко, Т. Пішеніна, В. Савченко, М. Солодкий, О. Сохацька, В. Степанов, Р. Корнеева та ін.

Проблемні питання становлення та розвитку біржового ринку в Україні аналізували такі вітчизняні науковці, як: Т. Абліцова, О. Копилова, С. Науменкова, Т. Пасічник, В. Шишкін та ін. Проте залишається широке коло невирішених питань щодо біржової діяльності в Україні, які потребують подальших досліджень. Разом з тим, деякі аспекти розвитку біржової діяльності в Україні не враховують сучасного стану ринкових процесів. Це зумовлює потребу в подальшому вивченні особливостей біржової діяльності.

II. Постановка завдання

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз розвитку біржової діяльності в Україні.

III. Результати

Біржа надає такі переваги: концентрація попиту й пропозиції в єдиному місці; формування ринкових цін на основі кон'юнктури ринку; регулювання оптового товарообігу на основі ринкових законів; зближення продавців і покупців у просторі та часі; мінімізація комерційного й фінансового ризиків; боротьба проти монополізму на товарному ринку; прискорення товарообігу з урахуванням світового поділу праці; кваліфіковане посередництво між покупцями та продавцями; інформаційне забезпечення учасників товарних ринків.

А. Щербина виділяє таких суб'єктів біржового ринку: держава, емітенти, біржові посередники, фондові біржі (рис. 1). Науковець зазначає, що кожен із суб'єктів на біржовому ринку виконує специфічні функції, зокрема:

- держава виступає як регулятор, що діє через використання інструментів монетарної, фіскальної, міжнародної та іншої політики, а також за допомогою елементів внутрішньої інфраструктури біржового ринку;
- емітенти, які представлені фінансовими інститутами, підприємствами реального сектора та державою, випускають цінні папери, що перебувають в обігу на фондових біржах;

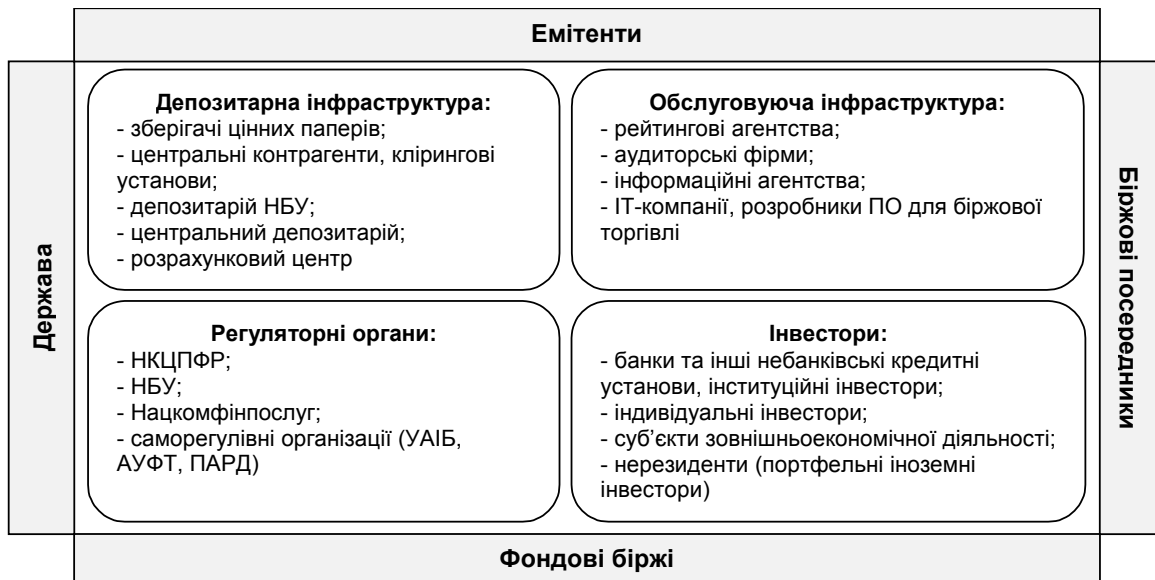

Рис. 1. Суб'єкти біржового ринку в Україні [6, с. 7]

- фондова біржа виступає організатором торгів та здійснює саморегулювання біржового процесу;
- біржові посередники представлені торгівцями цінними паперами, які обслуговують потреби інвесторів;
- внутрішня інфраструктура забезпечує сталість функціональних зв'язків усіх ланок біржового ринку та складається, крім регуляторних органів, з інвесторів, депозитарної інфраструктури та обслуговуючої інфраструктури [6, с. 7].

Основними законами, що регулюють біржову діяльність в Україні, є Закони України: "Про товарну біржу" і "Про цінні папери та фондову біржу". У світовій практиці залежно від виду біржового товару прийнято виділяти товарні й товарно-сировинні, фондові, валютні біржі та біржі праці. Відповідно до Закону України "Про товарну біржу", під товарною біржею розуміється організація, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має на меті надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозиції на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій".

Закон України "Про товарну біржу" визначає умови створення та діяльності товарних бірж на території України. Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону, товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичні та фізичні особи, які здійснюють виробничу та комерційну діяльність, і має на меті надання послуг щодо укладання біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій товарів, вивчення, упорядкування і полегшення товарообороту і пов'язаних з ним торговельних операцій. Основна її мета – сприяти зведенню в одному місці (на біржі) попиту та пропозиції

на певні товари, обслуговування їх обороту. Це характеризує біржу як економічну категорію.

Фондова біржа – це біржа, яка оперує цінними паперами, тобто грошовими документами, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають зазвичай виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам.

Державне регулювання біржової діяльності здійснюють державні органи, до компетенції яких входить виконання тих чи інших функцій регулювання. Варто наголосити, що здійснення регулювання біржового ринку зумовлено також соціально-економічними потребами суспільства та необхідністю мінімізації рівня ризику як для продавців, так і покупців.

До завдань державного регулювання біржової діяльності належать:

- реалізація державної політики розвитку біржового ринку;
 - гарантування рівних прав та безпеки для професійних учасників і клієнтів біржі;
 - створення інформаційної системи біржового ринку та здійснення контролю за обов'язковим розкриттям відповідної інформації учасниками ринку [2, с. 60].
- Розглядають такі форми державного управління біржовим ринком:
- пряме (адміністративне), що здійснюється шляхом:
 - а) прийняття державою відповідних законодавчих та нормативно-правових актів;
 - б) реєстрації учасників ринку;

- в) ліцензування професійної діяльності на біржовому ринку;
- г) забезпечення гласності та рівної поінформованості всіх учасників ринку;
- ґ) підтримання правопорядку на ринку;
- непряме (економічне), що проводиться державою економічними важелями впливу через:
 - а) систему оподаткування (ставки податків, базу оподаткування, пільги);
 - б) державні фонди коштів (державний бюджет, державні цільові фонди (пенсійний, соціального страхування тощо);
 - в) державну власність і ресурси (державні підприємства, природні ресурси і землю) [1, с. 21].

За інформацією Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, обсяг виконаних біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі в 2014 р. збільшився на 35,82% і становив 629,43 млрд грн, тоді як у 2013 р. цей показник був 463,43 млрд грн. Водночас, обсяг біржових контрактів з цінними паперами на вторинному ринку становив 96,71% від загального обсягу, а в 2013 р. – 94,91%.

Протягом 1992–2014 рр. кількість бірж зросла з 64 до 586. У структурному розрізі найбільше зросла кількість товарних та товарно-сировинних, а також універсальних бірж – з 28 до 415 та з 22 до 107 відповідно (табл. 1).

Таблиця 1¹Кількість бірж² (на початок року)

Роки	Всього зареєстровано	Універсальні	Товарні та товарно-сировинні	Агропромислові	Інші
1992	64	22	28	4	10
1995	77	23	24	8	22
1996	74	19	25	9	21
1997	167	46	54	23	44
1998	199	46	75	25	53
1999	273	62	111	29	71
2000	339	88	146	28	77
2001	359	97	157	31	74
2002	402	113	176	32	81
2003	432	118	201	31	82
2004	464	119	227	34	84
2005	439	115	244	30	50
2006	448	114	258	29	47
2007	461	114	272	30	45
2008	482	118	293	30	41
2009	484	103	318	26	37
2010	510	106	341	25	38
2011	537	106	368	25	38
2012	562	107	391	25	39
2013	574	108	400	24	42
2014	586	107	415	23	41

¹Без урахування фондових бірж та їх філій.

²Складено на основі джерела [4].

Станом на 1 січня 2015 р. діяльність на фондовому ринку України здійснювали 1123 професійних учасники, а саме: 462 торговці цінними паперами; 304 депозитарні установи; 345 компаній з управління активами інституційних інвесторів; 10 організаторів торгівлі на ринку цінних паперів; 1 депозитарій; 1 клірингова установа.

Кількість зареєстрованих корпоративних та пайових інвестиційних фондів становила 2053 інститути спільного інвестування, з них: 376 корпоративних інвестиційних фондів; 1677 пайових інвестиційних фондів.

У 2013 р. із загальних обсягів укладених угод найбільший обсяг припадає на торгівлю сільськогосподарською продукцією – 11631,6 млн грн та на паливо – 11 132,8 млн грн. Динаміка обсягу укладених угод з табл. 2 показує, що практично за більшістю товарів спостерігається їх зростання. Проте фахівці мають переконання, що щорічне зростання відбувається не сті-

льки за рахунок розширення торгів, скільки завдяки стрімкому подорожчанню товарів. Максимальним був обсяг біржової торгівлі в 2011 р. (118 544,4 млн грн) (див. табл. 2).

Негативним чинником функціонування біржового ринку України є наявність у структурі біржового товарообороту небіржових товарів, зокрема, транспортних засобів та нерухомості, що призводить до неможливості стандартизації біржових товарів і запровадження строкових біржових угод.

IV. Висновки

Біржова діяльність в Україні ґрунтується на загальному законодавчому забезпеченні розвитку країни. Варто зазначити, що законодавче забезпечення є недостатнім для розвитку бірж, оскільки воно не тільки не задовольняє, а в багатьох напрямках і стримує біржову діяльність. Відтак, виникає необхідність розробки гнучкої законодавчої системи щодо біржової діяльності.

Таблиця 2

Структура укладених угод на біржах за видами товарів (послуг)¹ млн грн [З]

Роки	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всього	532,9	1115,9	7157,1	13321,2	5111,0	2162,0	5259,7	9270,5	12391,7	13278,9	17024,8	23313,3	26060,0	56122,4	50995,9	51440,6	94420,0	118544,4	28807,0
Метали основні (залізо, чавун, сталь і феросплави) та продукція первинного оброблення сталі ²	0,5	0,9	8,4	0,2	71,6	4,9	5,4	17,5	6,9	135,8	116,4	5,6	8,7	7,1	4,6	13,5	9,1	3,8	0,1
Кольорові метали	0,1	0,2	-	-	-	0,3	5,6	0,5	31,5	0,1	0,0	5,0	0,0	3,9	5,4	4,2	-	-	0,1
Засоби автотранспортні ³	39,8	125,1	126,3	134,7	109,9	193,4	368,2	311,2	479,7	359,4	319,9	392,9	452,8	398,8	376,0	184,5	60,2	43,5	51,1
Лісоматеріали, деревина та вироби з деревини ⁴	0,3	0,1	0,2	0,0	0,1	0,7	0,3	0,4	0,4	3,0	35,7	27,7	701,8	782,7	65,7	344,0	948,1	1297,9	1861,3
Паливо	2,8	48,3	23,3	5,0	37,0	290,6	334,1	1938,2	2655,0	2301,2	2517,9	8479,2	9343,4	12386,6	7218,8	2630,4	7523,8	6280,9	11132,8
Зокрема:																			
вугілля	1,7	45,9	19,7	4,7	26,0	1,5	3,2	77,5	37,8	9,1	0,0	24,0	0,4	1762,5	136,1	1376,2	2273,5	1000,6	2180,1
бензин моторний	0,5	1,2	0,2	0,1	8,2	0,5	2,6	0,6	4,9	52,8	395,1	0,6	7,2	0,4	-	33,5	2910,3	2995,6	669,7
нафта сира	2,7	5,1	1578,3	2221,2	1954,1	1329,1	7183,5	7884,8	8553,4	5291,6	0,0	0,0	0,0	7199,6
пропан і бутан скраплені	94,7	154,2	170,9	261,1	215,4	310,2	806,4	990,7	1280,0	1088,4	1208,3	1103,0	698,2	240,7
Сільськогосподарська продукція	220,8	312,7	42,2	83,8	54,5	989,7	4005,4	6526,1	8477,5	9098,4	10568,2	11905,2	9596,8	40019,5	39866,8	43787,4	63361,4	77889,6	11631,6
Продовольчі товари	5,1	5,5	42,0	4,8	15,4	62,8	73,3	39,6	191,9	376,3	416,1	754,3	1228,5	751,1	1158,7	2272,3	20139,9	28541,8	245,2
Речовини хімічні та продукти хімічні ⁵	0,0	0,0	-	-	0,3	124,9	27,6	6,5	2,5	0,7	0,9	9,0	0,3	0,2	117,2	107,4	27,9	19,8	12,0
Нерухомість	256,7	600,6	843,3	1245,9	792,2	380,9	294,6	221,4	208,7	255,5	694,5	457,6	343,0	512,2	510,2	252,4	323,8	875,7	549,1
Інші непродовольчі товари	0,8	1,4	0,4	0,3	7,0	6,2	2,0	1,8	32,1	40,4	6,5	1,3	5,5	80,3	194,9	215,4	242,8	278,6	1939,6
Інші види	6,0	21,1	6071,0	11846,5	4023,0	107,6	143,2	207,3	305,5	708,1	2348,7	1275,5	4379,2	1180,0	1477,6	1629,1	1782,9	3312,8	1384,1

¹ Без урахування фондів бірж та їх філій.² У 1995–2012 рр. – метал і металопродукція.³ У 1995–2012 рр. – транспортні засоби.⁴ У 1995–2012 рр. – ліс і лісоматеріали.⁵ У 1995–2012 рр. – хімічна продукція.

Незважаючи на зростання кількості бірж, на більшості з них торгівля не проводиться. Отже, основними причинами відсутності біржового ринку в Україні слід визнати: відсутність належного законодавства та його нестабільність; проблеми в кліринговій системі, яка необхідна біржовому ринку для розвитку; високий рівень тіньової економіки, відсутність прозорості; відсутність якісної інформації про біржі країни та їх діяльність; необізнаність населення в суті системи біржової торгівлі; небажання кооперуватись малих фермерських господарств; хибне сприйняття суспільством теоретичних основ діяльності бірж.

Список використаної літератури

1. Берлач А. І. Біржове право України : навч. посіб. / А. І. Берлач. – Київ : Україна, 2007. – 316 с.
2. Биржевое дело : учебник / Г. Я. Резго, И. А. Кетова ; под ред. Г. Я. Резго. – Москва : Финансы и статистика, 2005. – 272 с.
3. Офіційний сайт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ssmsc.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Сухітка А. М. Біржова торгівля в Україні: проблеми становлення та розвитку [Електронний ресурс] / А. М. Сухітка, І. М. Сегідін. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Economics/60579.doc.htm.
6. Щербина А. Г. Біржова торгівля фінансовими інструментами в Україні: тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. екон. наук / А. Г. Щербина. – Київ, 2013. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014.

Самофалов П. П. Общие аспекты развития биржевой деятельности в Украине

Статья посвящена вопросам развития биржевой деятельности в Украине. Рассмотрены законы, регулирующие биржевую деятельность в Украине. Отмечено, что основными субъектами биржевого рынка выступают государство, эмитенты, биржевые посредники, фондовые биржи. Указано количество бирж и проанализирована структура заключенных сделок на биржах по видам товаров (услуг).

Ключевые слова: биржа, биржевая деятельность, биржевые сделки, фондовая биржа, товарная биржа.

Samofalov P. General Aspects of Stock Exchange Activity in Ukraine

Stock exchange activity in Ukraine is at its early stage. The volume of stock activity compared to other countries is insignificant. The level of business activity on the stock exchange reflects both the economic stability of the country and the availability of financial and economic crisis in the world.

Stock exchange provides the following benefits and functions: the concentration of supply and demand in one place; market prices formation based on market opportunities; regulation of the wholesale trade based on market laws; convergence of buyers and sellers in space and time; minimization of commercial and financial risks; fight against monopoly in the market; accelerate the turnover incl world division of labor; qualified intermediary between buyers and sellers; Information Support for commodity markets.

Subjects of the stock exchange market: state, issuers, stock brokers, stock exchanges. Despite the growing number of stock exchanges, most of them trading do not perform trade activity. Thus, the main reasons for the absence of exchange market in Ukraine should be highlighted as the lack of proper legislation and its instability; problems in the clearing system, which is necessary for the development of the stock market; high level of shadow economy, lack of transparency; lack of quality information about the country and exchange activities; ignorance of the people in fact stock exchange system; unwillingness to cooperate small farmers; false public perception of the theoretical foundations of exchanges.

Key words: exchange, exchange activity, exchange transactions, stock exchange, commodity exchange.